

PRIJELAZI ŽIDOVA U KATOLIČKU CRKVU U ĐAKOVAČKOJ I SRIJEMSKOJ BISKUPIJI OD 1941. DO 1945.

Grgo GRBEŠIĆ, Đakovo

U radu je na temelju izvorne arhivske građe biskupijskog arhiva u Đakovu i arhiva Hrvatske biskupske konferencije obrađeno pitanje prijelaza Židova u Katoličku crkvu u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji u razdoblju od 1941. do 1945. godine. Odredbe o prijelazima izdala je ustaška vlast, i to bez znanja Katoličke crkve. One su u prvom redu bile usmjerene protiv Srpske pravoslavne crkve. Židovi su započeli s prijelazima nadajući se poboljšati svoj položaj nakon donošenja antirasnih zakona. Župnici, koji su slali zamolbe na Biskupski ordinarijat, bili su svjesni da se prijelazi ne događaju iz uvjerenja, nego iz straha i prisile. Unatoč tomu Biskupski ordinarijat izdao je 879 rješenja za prijelaz, a odbio je samo 34 zamolbe. Ustaška vlast nije uvažavala prijelaze Židova, tako da su mnogi završili u koncentracijskim logorima.

KLJUČNE RIJEČI: *Crkvena povijest, Židovi, Đakovačka biskupija, Srijemska biskupija, Drugi svjetski rat*

1. Zakonske odredbe o prijelazima

Nezavisna država Hrvatska (NDH) započela je s prijelazima ne iz vjerskih, nego iz političkih motiva. Ona je preko vjerskog jedinstva htjela ojačati političko jedinstvo. Sličnu situaciju imali smo na ovim prostorima u 17. stoljeću, kada je došlo do unije u Marči 1611. i unije u Dalmaciji, koja je u to vrijeme bila pod vlašću Mletačke Republike.

Prva odredba o prijelazima u NDH donesena je 3. V. 1941.¹ Ta odredba dokinula je dotadašnje propise o prijelazima i odredila je novi postupak za prijelaze. Odredbe su donesene, gotovo sve, tijekom 1941. godine. Dana 27. V. 1941. donesena je uputa kotarskim oblastima i gradskim poglavarstvima o prijelazima. Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja priopćilo je 14. VII. 1941. svim biskupskim ordinarijatima kako je intencija hrvatske vlade da se u Katoličku crkvu ne primaju pravoslavni popovi, učitelji, trgovci, općenito intelektualci.² Vlada je 30. VII. 1941. izdala odredbu da prijelaznici moraju prije prijelaza

¹ Usp. »Zakonska odredba o prelazu s jedne vjere na drugu«, br. LV/87-Z.p.1941., u: *Narodne novine* (dalje NN), 5. V. 1941., br. 19.

² Usp. »Dopis Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja svim Biskupskim Ordinarijatima«, Zagreb, 14. VII. 1941., br. 42 678-B-1941., u: *Arhiv Đakovačke i srijemske biskupije* (dalje ADB), 2088/1941.

dobiti potvrdu od kotarskog ili općinskog poglavarstva i potvrdu o osobnoj čestitosti.³ U okružnici Ministarstva unutarnjih poslova od 16. IX. 1941. traži se od svećenstva da prije-laze obavlja što brže i da ne pravi zapreke.⁴ Dana 10. X. 1941. osnovan je Vjerski odsjek pri Državnom ravnateljstvu za ponovu.⁵

Zakonske odredbe o prijelazima bile su usmjerene protiv Srpske pravoslavne crkve na području NDH. U njoj je ustaška vlast vidjela instrument srpske politike u Hrvatskoj. Poglavljenik je u svom govoru na zasjedanju Državnog sabora 1942. istaknuo da nije protiv pravoslavlja, ali je protiv postojanja Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj.⁶ Uzroci njihova prijelaza u Katoličku crkvu su višestruki. Bilo ih je sedam, a mogu se svesti na političke, povijesne i teološke.⁷

Poslije izdavanja prvih odredaba o prijelazima, vjernici Srpske pravoslavne crkve pojavili su se pred vratima rimokatoličkih župnih ureda tražeći prijelaz. Iako te odredbe nisu bile usmjerene protiv Židova, i oni su zatražili prijelaz misleći da će se tako bolje zaštititi poslije donošenja antižidovskih zakona 30. travnja 1941.

Tim zakonom Židovi su u NDH stavljeni izvan zakona.⁸ Zakonskom odredbom od 4. VI. 1941. Židovima je bilo zabranjeno svako sudjelovanje u ustanovama društvenog, omladinskog, športskog i kulturnog života.⁹ Istoga dana izišla je naredba o označavanju Židova i židovskih tvrtki.¹⁰ Zakonskom odredbom o podržavljenju židovskog imetka moglo je Državno ravnateljstvo za ponovu podržaviti imetak svakog Židova i svako židovsko poduzeće uz naknadu ili bez naknade.¹¹

³ Usp. »Okružnica Hrvatske vlade o prijelazima«, 30. VII. 1941., br. 48468, u: *KL*, 31 (1941.), str. 366-368.

⁴ Usp. »Okružnica Ministarstva unutarnjih poslova o prijelazima«, 16. IX. 1941., br. 34 238., u: *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* (dalje *GBBS*), 69(1941.), str. 155.

⁵ Usp. *Okružnica vjerskog odsjeka Državnog ravnateljstva za ponovu o osnivanju Vjerskog odsjeka*, 10. X. 1941., br. 1276-I-A-1941, u: *KL*, 43(1941.), str. 509.

⁶ Usp. »Brzopisni zapisnik zasjedanja Hrvatskog Državnog Sabora u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj održana od 23. II. do 28. II. 1942.«, Zagreb, izd. Hrvatska državna tiskara, 1942. Prema I. MUŽIĆ, *Pavelić i Stepinac*, str. 364.

⁷ Uzroci prijelaza vjernika Srpske pravoslavne crkve u Katoličku crkvu bili su sljedeći: 1. pozitivni državni propisi; 2. reakcija na pravoslavizaciju Hrvata u razdoblju od 1918. do 1941. godine; 3. mješoviti brakovi; 4. pravoslavci odgojeni u katoličkom duhu; 5. pritisak vlasti na pravoslavce; 6. teološki razlozi; 7. povijesni uzroci – vraćanje vjeri otaca. Usp. G. GRBEŠIĆ, *La questione dei »passaggi« dalla Chiesa Ortodossa Serba alla Chiesa Cattolica nella Diocesi Đakovo e Srijem dal 1941 al 1945*. Dissertatio ad Doctoratum, Pontificia Universitas Gregoriana. Romae, 1999., str. 167-182.

⁸ Zakon govori o zabrani sklapanja braka između Židova i osoba arijskog podrijetla (točka 1.). U točki 2. govori se o dozvolama za sklapanje braka i o zabrani izvanbračnoga spolnog općenja između Židova i ženske osobe arijskog podrijetla (točka 3.). Židovima je zabranjeno izvješavanje hrvatske državne i narodne zastave i isticanje hrvatskih narodnih boja i amblema, a oni Židovi koji su promijenili prezime poslije 1. prosinca 1918. moraju si vratiti prvotno prezime (točka 5.). Usp. »Zakonska odredba o zaštiti arijske krvi i časti Hrvatskoga naroda«, Br. XLIV-67-Z.p.-1941, u: *NN*, 30. IV. 1941., br. 16.

⁹ Usp. »Zakonska odredba o zaštiti narodne i arijske kulture hrvatskoga naroda«, Br. CXLVII-333-Z.p.1941., u: *NN*, 4. IV. 1941., br. 43.

¹⁰ Usp. »Naredba o promjeni židovskih prezimena i označavanju Židova i židovskih tvrtka«, Br. 336-Z.p.-1941., u: *NN*, 4. VI. 1941., br. 43.

¹¹ Usp. »Zakonska odredba o podržavljenju imetka Židova i židovskih poduzeća«, Br. CCCXXXVI-1699 Z.p.-1941., u: *NN*, 10. X. 1941., br. 149.

U prvih osam točaka Vladine okružnice o prijelazima od 30. VII. 1941. govori se o prijelazima pravoslavaca, a u devetoj točki o prijelazu Židova u Katoličku crkvu.

»Vladi je poznato, da se prijavljuju mnogi Židovi za prijelaz na katolicizam, ali prijelaz na katolicizam ne može imati nikako upliva na položaj tih osoba u njihovom odnošaju prema državi na postojeći zakon o nearijevcima.«¹²

2. Stav Katoličke crkve o prijelazima

Zakonske odredbe o prijelazima s jedne vjere na drugu donijela je civilna vlast, i to bez znanja predstavnikâ Katoličke crkve. O tome nam svjedoči pismo nadbiskupa Stepinca Predsjedniku Zakonodavnog povjerenstva pri Poglavniku dr. Milovanu Žaniću.

»Ova harmonija trebala bi da dođe do izražaja već sada, kada se provodi temeljna organizacija Države i državne uprave i izdavaju tolike važne zakonske odredbe. Napose u pogledu takovih zakonskih odredaba i provedbenih naredaba, koje se izravno ili neizravno odnose na vjeru i ćudoređe ili tangiraju vjerske odnose, te interese Crkve i crkvenih službenika. Tako n. pr. Zakon o vjerskim prelazima, ženidbenoj zabrani rasno mješovitih brakova, o kažnjavanju pometnuća, o radnoj službi omladine itd. Mislimo, da bi bilo u javnom i općem interesu ne samo Crkve, nego u prvom redu i Nezavisne Države Hrvatske i Hrvatskog naroda, da se spremljeni *nacrti* ovakovih zakonskih odredaba, na bilo koji način, makar i neslužbeno i kratkim povjerljivim putem saopće i zakonitom Predstavništvu katoličke Crkve kod nas u tu svrhu, da ono *stavi svoje možebitne primjedbe i sugestije*.«¹³

Civilna vlast prelazila je u crkveni djelokrug i crkvenu jurisdikciju. Poslije dopisa Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja od 14. VII. 1941. svim biskupskim ordinarijatima u kojem se priopćava kako je intencija Vlade da se u Crkvu ne primaju pravoslavni popovi, učitelji, trgovci i općenito intelektualni slojevi, biskup Akšamović se obratio nadbiskupu Stepincu upozoravajući ga na uplitanje države u crkvena pitanja.¹⁴ Hrvatski su biskupi jasno zauzeli stav poslije zasjedanja Biskupske konferencije od 17. do 19. XI. 1941. U Rezoluciji Biskupske konferencije ističe se da po dogmatskom načelu sva pitanja oko prijelaza spadaju na kompetenciju katoličke crkvene hijerarhije. Ona je ovlaštena izdavati propise i direktive po tom pitanju (toč. 1.). Valjani su samo oni prijelazi koji su obavljani prema dogmatskim načelima (toč. 4). Takve prijelaze svjetovna vlast ne može poništavati (toč. 5.). Biskupska konferencija je osnovala »Odbor trojice« kako bi uvela red i poštivanje kanonskih normi Katoličke crkve. Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja u donošenju odredaba o prijelazima trebalo je biti u dogovoru s »Odborom trojice«.¹⁵

¹² »Okružnica Vlade NDH o prijelazima«, 30. VII. 1941., u: *Arhiv Hrvatske biskupske konferencije* (dalje *AHBK*), 124/1941.

¹³ Usp. »Dopis nadbiskupa Stepinca dr. Milovanu Žaniću«, Zagreb, 16. VI. 1941., u: *AHBK*, 124/1941.

¹⁴ Usp. »Dopis biskupa Akšamovića nadbiskupu Stepincu«, Đakovo, 18. VII. 1941., u: *ADB*, 2088/1941.

¹⁵ Usp. »Rezolucija Hrvatskog katoličkog episkopata poslije zasjedanja održanog od 17. do 19. XI. 1941.«, u: *AHBK*, 235/1941.

Biskupska konferencija je na zasjedanju 25. i 26. VI. u zapisnik unijela pitanje progona Srba i Židova.¹⁶ Na zasjedanju Biskupske konferencije u Zagrebu od 17. do 19. XI. 1941. biskupi su raspravljali i o pokrštenim Židovima. Nekim Židovima su njihovi očevi već davno prešli u Katoličku crkvu. Oni su lišeni slobode, a imetak im je zaplijenjen. Zbog toga su biskupi odlučili da se na Poglavnika uputi Predstavka u zaštitu pokrštenih Židova. Isto tako biskupi su odlučili zatražiti da se svećenicima omogući posjet pokrštenim Židovima u logore.

»Nadalje, da državne vlasti ne stavljaju zapreke katoličkim svećenicima koji bi željeli po svojoj dušobrižničkoj dužnosti posjetiti pokrštene Židove u logorima radi njihovih duhovnih potreba.«¹⁷

Ustaška vlast ne samo da nije dopustila posjet u logore pokrštenim Židovima nego uopće pristup svećenicima bilo kojem logoru. O tome nam svjedoči pismo nadbiskupa Stepinca ministru pravosuđa i bogoštovlja dr. Andriji Artukoviću.

»Gospodine ministre!

Ja sam već dvaput lično molio Poglavnika, da se svećeniku omogući pristup u logore, da može dati zadnju utjehu umirućima. Međutim makar je Poglavnik to obećao, mi ne znamo do danas, dali je svećeniku omogućen pristup u logore (Jasenovac, Građiška, Lobor itd.) dok sigurno znamo, da su umirući molili svećenika, da ih spremi na smrt, ali im nije bilo dozvoljeno. Je li čudo, da se mnogi čestiti ljudi pitaju, koja je onda razlika između boljševičkog i našeg logora? I može li ustaški pokret računati na blagoslov neba, kad uskraćuje umirućima ono, što im do sada nije branila nijedna civilizovana država?

Ja se stoga, gospodine ministre, obraćam na Vas sa uljudnom molbom da kao naš resorni ministar poduzmete korake kod odnosnih faktora, da svećenik uvijek, kad ga bolesni ili umirući u logoru zatraže, može nesmetano obaviti svoju dužnost.«¹⁸

Državni tajnik Svete Stolice Giuseppe Marcone pohvalio je nastojanje hrvatskih biskupa da se humanije postupa prema Židovima.¹⁹ Biskupi su se osvrnuli i na protužidovske zakone. Kada su se ti zakoni počeli spremati, tada je upućena predstavka ministru unutarnjih poslova da se uzmu u obzir oni Židovi koji su iz uvjerenja prešli na kršćanstvo. Zakoni od 30. travnja 1941., pišu biskupi, potpuno su istovjetni s njemačkim rasnim zakonima.

Nakon što je izdana policijska odredba o nošenju židovskog znaka, opet je upućena predstavka ministru unutarnjih poslova »da se ukine ova odredba, barem za one koji su kršteni.«²⁰ Poslije te predstave pokrštene Židovi nisu trebali nositi znak, a ministarskom naredbom taj predmet je nešto blaže normiran.

¹⁶ Usp. »Zapisnik sa sjednice Hrvatskog episkopa održane 25. i 26. lipnja 1941.«, u: *AHBK*, 451/1941.

¹⁷ »Zapisnik plenarne sjednice Hrvatskog episkopata održane od 17. do 19. XI. 1941.«, u: *AHBK*, 187/1941.

¹⁸ »Pristup svećenika u logore kada ga umirući zatraže«, Zagreb, 2. XI. 1942., u: *AHBK*, fascikl »Interventi«.

¹⁹ »Se degno di lode [...] di ottenere un trattamento umano per i cittadini di discendenza ebraica...« »Odgovor na izvještaj Biskupske konferencije održane od 17. do 19. XI. 1941.«, br. 256/1942, Zagreb, 27. III. 1942., u *AHBK*, 74/1942.

²⁰ »Communicanda«, BK – 1941/II, u: *AHBK*, 136/1941.

Biskupi su poslali i treću predstavku u kojoj su molili da se ne ugrožavaju brakovi između nearijaca i arijaca.²¹ O problemima Židova, općenito, a posebno o pokrštenim Židovima, Biskupska konferencija je više puta usmeno ili pismeno intervenirala. Na adresu BK stizale su različite zamolbe kako bi biskupi nešto poduzeli da se sa Židovima čovječnije postupa. Osim zamolbi bilo je i prijedloga. Tako je jedan pravnik predložio »da bi kat. Episkopat poduzeo korake kod sv. Stolica u svrhu dobave vizuma za južnoameričke države, kako bi pokršteni Židovi mogli u iste otputovati«.²²

3. Ukupan broj pojedinačnih prijelaznika u Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji

Prijelaznike smo podijelili u šest skupina. Prva skupina označava pripadnike ne katoličke vjeroispovijesti, a ostalih pet skupina je na različite načine već bilo povezano s Katoličkom crkvom.

- I. Prijelaznici – pripadnici nekatoličke vjeroispovijesti
- II. Prijelaznici – povratnici, tj. bivši katolici
- III. Prijelaznici koji su se vjenčali u Katoličkoj crkvi i krstili djecu u Katoličkoj crkvi
- IV. Prijelaznici koji su se vjenčali u Katoličkoj crkvi, ali nisu krstili djecu u Katoličkoj crkvi
- V. Prijelaznici koje se nisu vjenčali u Katoličkoj crkvi, ali su krstili djecu u Katoličkoj crkvi
- VI. Prijelaznici u svim drugim slučajevima:
 - jedan od bračnih drugova je pripadnik ili bivši pripadnik Katoličke crkve
 - netko od roditelja je pripadnik ili bivši pripadnik Katoličke crkve
 - zaručnik ili zaručnica su katolici.

Ukupan broj pojedinačnih prijelaznika, pravoslavaca, Židova i ostalih (starokatolika, evangelika, kalvina, reformiranih) iznosi 7 662.²³

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Ukupno
P ²⁴	3 083	413	356	277	73	1 945	6 147
Ž	667	34	40	28	16	94	879
O	142	285	13	7	4	185	636
Ukupno	3 892	732	409	312	93	2 224	7 662

U ovom članku bavit ću se pitanjem prijelaza Židova u Katoličku crkvu na području Đakovačke i srijemske biskupije. Broj prijelaznika sam dobio na temelju izdanih rješenja

²¹ Usp. *Communicanda*, BK – 1941/II, u: *AHBK*, 136/1941.

²² »*Communicanda*«, BK – 1941/III, u: *AHBK*, 245/1941.

²³ Usp. G. GRBEŠIĆ, *n. dj.*, str. 155-156.

²⁴ P = pravoslavci, Ž = Židovi, O = ostali (starokatolici, evangelici, kalvini, reformirani).

Biskupskog ordinarijata u Đakovu. U arhivu Đakovačke i srijemske biskupije pronađena su rješenja za 879 osoba. Župnici su trebali poslije obavljenog krštenja poslati i zapisnike Biskupskom ordinarijatu u Đakovu. U arhivu je pronađeno samo 350 zapisnika. Postavlja se pitanje jesu li 529 Židova za koje je izdano rješenje uopće bili kršteni, tj. jesu li prešli u Katoličku crkvu. Od travnja 1941., kada je osnovana Nezavisna Država Hrvatska, pa do 1945. broj židovskih prijelaznika raspoređenih po mjesecima izgleda ovako:

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Ukupno
1941.				7	23	42	121	36	45	66	134	178	652
1942.	75	35	52	12	7	14	12	-	3	1	4	1	216
1943.	-	1	-	-	-	-	5	-	1	1	-	-	8
1944.	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
1945.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
													879

3. 1. Tablica prijelaznika raspoređenih po župama

Župa	Broj prijelaznika	Župa	Broj prijelaznika
1. Babina Greda	3	22. Otok	1
2. Bošnjaci	1	23. Podvinje	1
3. Čalma	8	24. Retkovci	3
4. Drenovci	4	25. Ruma	12
5. Đakovo	47	26. Semeljci	3
6. Gibarac	6	27. Sibinj	3
7. Gorjani	1	28. Slavonski Brod	52
8. Gundinci	1	29. Sot	1
9. Hrv. Karlovci	2	30. Sotin	3
10. Hrv. Mitrovica	14	31. Strizivojna	2
11. Ilok	17	32. Štitar	6
12. Ivankovo	19	33. Trnava	1
13. Kruševica	10	34. Vinkovci	46
14. Kukujevc	1	35. Vodinci	6
15. Levanjska Varoš	8	36. Vrbanja	7
16. Nijemci	2	37. Vrbica	1
17. Novi Slankamen	6	38. Vrpolje	1
18. Nuštar	4	39. Vukovar	127
19. Osijek I	280	40. Zemun I	64
20. Osijek II	76	41. Županja	10
21. Osijek III	19		
		Ukupno	879

Prijelazi su se događali na području 41 župe Đakovačke i srijemske biskupije. Prijelaznici, najvećim dijelom, potječu iz gradova. Njih smo u tablici označili masnim slovima. Najviše je prijelaznika bilo u Osijeku (375) i Vukovaru (127).

3. 2. Grafički prikaz prijelaza

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Ukupno
1941.				7	23	42	121	36	45	66	134	178	652
1942.	75	35	52	12	7	14	12	-	3	1	4	1	216
1943.	-	1	-	-	-	-	5	-	1	1	-	-	8
1944.	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
1945.	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
													879

Prijelazi Židova

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	ukupno
1941.				10	98	165	593	193	288	1099	650	443	3 539
1942.	406	635	742	102	71	92	32	38	99	76	51	22	2 366
1943.	36	15	22	18	15	11	25	4	7	2	4	6	265
1944.	6	7	12	6	11	6	6	7	4		1		66
1945.	3	2	3	3									11
													6.147

Usporedno s grafičkim prikazom prijelaza Židova donio sam i grafički prikaz prijelaza pravoslavaca u Katoličku crkvu.²⁵ I jedan i drugi prikaz pokazuju sličnosti. Lagani porast prijelaza započinje od travnja do srpnja 1941. U travnju je prešlo 7, a u srpnju 121 Židov. U kolovozu je zabilježen pad prijelaza Židova na 36 osoba, a pravoslavaca s 593 na 193 osobe. Ovaj pad povezan je s cirkularnim pismom Biskupskog ordinarijata u kome se upozorava da će izići nove upute o prijelazima i da se zbog toga ne primaju nikakve prijave za prijelaz.²⁶

Od rujna pa do prosinca bilježi se porast prijelaza Židova s 45 na 178 osoba. Kod prijelaza pravoslavaca bilježi se porast u rujnu, ali i pad u studenome. Ministarstvo unutarnjih poslova je 16. IX. 1941. izdalo odredbu da se prijelazi obavljaju što hitnije, bez zapreka i suvišnih formalnosti oko izdavanja potvrda o osobnoj čestitosti.²⁷ Ovaj pad može se tumačiti kao posljedica Rezolucije hrvatskih biskupa Poglavniku, upućene poslije zasjedanja Biskupske konferencije u studenome.²⁸

Od prosinca 1941., kada su prijelazi za Židove doživjeli vrhunac, slijedi pad prijelaza. U ožujku 1942. dogodio se lagani porast, a zatim od travnja 1942. bilježi se neznatan broj prijelaznika.

Gledajući oba grafikona možemo zaključiti da su prijelazi i Židova i pravoslavaca bilježili uspone u srpnju i listopadu 1941. godine te u ožujku 1942. godine. Osnutkom Hrvatske pravoslavne crkve, u travnju 1942., prijelazi gotovo da prestaju i za pravoslavce i za Židove.

4. Odobrene zamolbe za prijelaz

U Katoličku crkvu bilo je primljeno 879 Židova. Župni uredi, koji su slali pojedinačne zamolbe na Biskupski ordinarijat, znali su da se prijelazi ne događaju iz vjerskog uvjerenja, nego da su plod straha. Neki su župni uredi savjetovali Biskupskom ordinarijatu da ne odobrava prijelaze.

»Povodom obnarodavanja Naredaba o Židovima u Nezavisnoj državi Hrvatskoj započese ovdje u velikom broju javljati se Židovi za željom i odlukom, da stupe u rimokatoličku crkvu. Po mnijenju potpisanoga te želje nijesu iskrene i ti prijelazi nijesu plod ozbiljnog uvjerenja, nego plod tjeskobe i straha. Stoga se moli preč. naslov za rješenje, da se takovi prijelazi imaju odgoditi za neizvjesno vrijeme i da ovih prijelaza ne odobri i ne dopusti.«²⁹

²⁵ O grafičkom prikazu prijelaza pravoslavaca usp. G. GRBEŠIĆ, *nav. dj.*, str. 163-166.

²⁶ Upozorenje župnim uredima Nadbiskupijskog ordinarijata u Zagrebu objavljeno je u Katoličkom listu. Biskupski ordinarijat u Đakovu spomenuto je upozorenje protegnuo na sve župne urede Đakovačke biskupije i Apostolske administrature. Đakovo, 25. VII. 1941., u: *ADB*, 2088/1941.

²⁷ Usp. »Odredba o prijelazima Ministarstva unutarnjih poslova«, Zagreb, 16. IX. 1941., br. 34238, u: *GBBS*, 69. (1941.), str. 155.

²⁸ Usp. »Rezolucija hrvatskih biskupa Poglavniku«, u: *AHBK*, S-1941-III.

²⁹ »Župnik Dominik Šarčević iz Slavonskog Broda traži informacije od Biskupskog Ordinarijata«, S. Brod, 3. V. 1941., br. 288, u: *ADB*, 864/1941.

U dopisima župnim uredima Biskupski ordinarijat je isticao da je za prijelaznike potreban katekumenat od dva do tri mjeseca, ozbiljna nakana te spremnost živjeti prema nauku Katoličke crkve. Ipak poslije druge ili treće zamolbe Biskupski ordinarijat je izdavao odobrenje za prijelaz.³⁰

Biskupski ordinarijat je za prijelaz tražio vjersko uvjerenje. Tu prosudbu pripustio je župniku:

»Za valjanost vjerskog prelaza bitni uvjet jest taj, da stranka iz čistih motiva i raskajana traži vjerski prelaz u katol. Crkvu. Da je ta želja iskrena, a ne ishitrena, a o tome imade da sudi mjesni župnik, gdje stranka prijavljuje svoju želju za vjerski prelaz. Čim steknete uvjerenje da ova želja za vjerskim prelazom nije iskrena, ne možete predmet uzimati u postupak.«³¹

Biskupski ordinarijat je prije odobrenja za prijelaz tražio uređenje bračnog stanja. Prijelaznici koji nisu razumjeli crkvene odredbe u pitanju braka, smatrali su da im se zbog takvih »sitnica« dovodi život u opasnost:

»Vrlo me čudi, da me kršćanska zajednica radi jedne ovakove sitnice i pored tolikih dokaza ne prima u svoju zajednicu, dok Vam je dobro poznato kako nam svaki čas prijete opasnost, a Vi umjesto da nam pomognete, stvar zavlačite a držim da ipak [ima] načina na koji bi se stvar mogla riješiti povoljno.«³²

Za prijelaz su civilne vlasti tražile odobrenje gradskog poglavarstva i potvrdu o čestitosti. Unatoč tomu Biskupski ordinarijat je i bez tih dokumenata odobravao prijelaze.³³ Ordinarijat je izdao odobrenje za prijelaz i kada su župnici bili protiv prijelaza.³⁴

»Ovom župskom uredu evidentno je, da jedini motiv ovoga prelaza leži u današnjim prilikama, nepovoljnim za Židove, pa zato prepušta prečasnom naslovu, da izvoli odlučiti, hoće li ovu obitelj primiti, ili neće.«³⁵

Kada su posrijedi bili materijalni interesi, Ordinarijat nije odobravao prijelaz. Tako je znao po više zamolbi odbiti.³⁶ Župnici su u pojedinim slučajevima znali priznati i lažne krsne

³⁰ Usp. »Zamolba za prijelaz obitelji Taus Aleksandra iz Vinkovaca, Vinkovci«, 28. VI. 1941., br. 834, u: *ADB*, 1682/1941.; usp. »Zamolba za prijelaz Edvina i Paule Schwarz iz Đakova«, Đakovo, 11. VII. 1941., br. 943, u: *ADB*, 1951/1941. Ovu zamolbu župnik preporučuje, iako smatra da »samo Bog zna vode li ih iskreni motivi ili ne«. usp. »Zamolba za prijelaz obitelji dr. Mandla iz Iloka«, Ilok, 29. V. 1941., br. 325, u: *ADB*, 1185/1941.

³¹ »Odgovor Biskupskog Ordinarijata na upit o prijelazima Židova«, Đakovo, 6. V. 1941., u: *ADB*, 864/1941.

³² »Zamolba Mirka Fischera za prijelaz u Katol. Crkvu«, Vukovar, 3. I. 1942., u: *ADB*, 5569/1942.

³³ Usp. »Zamolba za prijelaz Josipa Albahari«, Vukovar, 7. XII. 1941., u: *ADB*, 5456/1941.

³⁴ »...Ipak ovaj župski ured misli, da od njega neće nikada biti kršćanina, i da taj prijelaz, što ga on namjerava s svojom gospodom učiniti, jedino rezultat današnjih prilika, nepovoljnih za židove.« Halasz Mijo i supruga Irena uputili su tri puta zamolbu. Prva zamolba je odbijena vjerojatno zbog župnikova negativnog mišljenja. Prijelaz je odobren poslije treće zamolbe. »Zamolba za prijelaz Halasz Mije i njegove supruge Irene«, Đakovo, 21. VII. 1941., u: *ADB*, 2213/1941. Usp. »Zamolba Adolfa i Gizele Perl iz Đakova«, Đakovo, 11. VII. 1941., br. 946, u: *ADB*, 1952/1941.

³⁵ »Zamolba za prijelaz dr. Bertola Katza i obitelji«, Đakovo, 21. VII. 1941., u: *ADB*, 2212/1941.

³⁶ Usp. »Zamolba Adolfa i Gizele Perl iz Đakova«, Đakovo, 11. VII. 1941., br. 946, u: *ADB*, 1952/1941. Kad je Adolf bio odveden u logor Ordinarijat je izdao odobrenje za suprugu Gizelu.

listove kako bi pomogli Židovima. Židovka Regina B. Flajšer dala je izjavu 1947. godine o tome kako joj je župnik župe Krista Kralja, Matija Petlić, priznao lažni krsni list, iako je znao da je ona Židovka.

»U vreme najteže nemačke okupacije, oktobra meseca 1942, bila sam zatvorena, kao Jevrejka, u logoru na Banjici. Mome zetu je uspelo da me oslobodi, pošto je podneo jednu *lažnu* krštenicu, iz koje se je 'videlo' da sam rođena u katoličkoj veri.

Kada sam na osnovu toga puštena iz zatvora, morala sam, po zahtevu Gestapoa, da se 'vratim' u katoličku veru.

Otišla sam kod Dr. Matije Petlića, župnika crkve Krista Kralja, i on je, i ako je *pozitivno znao da sam rođena Jevrejka*, priznao onu lažnu krštenicu i 'vratio' me u katoličku veru i o tome izdao uverenje, na osnovu kojeg sam dobila ličnu kartu i time mi je spasao život.«³⁷

5. Odbijene zamolbe za »prijelaz«

Neke je zamolbe Biskupski ordinarijat i odbio. Od svih zamolbi 34 osobe nisu primljene u Katoličku crkvu. Razlozi odbijanja zamolbi su različiti. U Beočinu je stanovništvo bilo ogorčeno na Židove pa je župnik smatrao da bi prijelaz bio štetan za Crkvu:

»Ogorčenje cijelog stanovništva u Beočinu – osim Srba – protiv Židova je tako veliko, da bi bilo vrlo štetno za mene i za crkvu, kada bi se nešto poduzelo u pozitivnom smislu za vjerski prijelaz Mandel«.³⁸

U nekim je zamolbama nedostajala potrebna dokumentacija ili su zamolbe bile nejasne.³⁹ Nekim je Židovima Ustaški logor zabranio vjerski prijelaz, iako su imali »uvjete da im se priznaju arijska prava«.⁴⁰ Kada su podnosioci zamolbe htjeli izbjeći vjersku pouku, tada im je odbijen prijelaz:

»Ovo je uslijedilo radi toga, što je utvrđeno, da svi članovi obitelji nijesu dolazili redovito na vjersku pouku župskom uredu u Brodu i radi toga je župski ured u Brodu odgodio njihov prijelaz, a nato su oni *da izigraju* župski ured obratili se na Vas misleći, da će kod Vas i bez vjerske pouke moći izvršiti. Ovo je nedolična rabota i protivna crkvenim propisima, koji zahtijevaju temeljitu vjersku pouku kod svakog vjerskog prelaza«.⁴¹

³⁷ »Izjava Regine B. Flajšer o pomoći župnika Matije Petlića«, Beograd, 11. VIII. 1947. Kopija te izjave nalazi se kod autora.

³⁸ »Zamolba za prijelaz obitelji Mandel«, Čerević, 16. X. 1941., br. 492, u: *ADB*, 3086/1941. Ordinarijat je odgodio prijelaz na tri mjeseca zato što su se očekivali novi državni zakoni koji su trebali regulirati pitanje Židova u NDH.

³⁹ Usp. »Zamolba za prijelaz Viktora i Klare Langfelde u Đakovu«, Đakovo, 26. VII. 1941., br. 1047, u: *ADB*, 2392/1941. Usp. »Zamolba Schiller Ervina i Johane«, Ruma, 26. VIII. 1941., br. 1127, u: *ADB*, 2953/1941. Obitelj Schiller je samo u prolazu na putu prema Srednjoj Americi. Od dokumenata su imali jedino putovnice. Usp. 3035/1941.; 4765/1941.; 4890/1941.; 997/1942.

⁴⁰ Usp. »Zamolba za prijelaz obitelji Hirschenfeld iz Županje«, Županja, 19. VIII. 1941., br. 377., u: *ADB*, 2372/1941.

⁴¹ »Odbijena zamolba župnog ureda iz Gundinaca«, Gundinci, 11. IX. 1941., br. 228, u: *ADB*, 2266/1941.

U pojedinim zamolbama sami su župnici naveli da je razlog prijelaza ne vjerski razlog, nego traženje namještenja. Unatoč tome Župni ured iz Đakova toplo je preporučio zamolbu Ignaca Piskera.⁴² Biskupski ordinarijat uvijek je tražio od prijelaznika i uređenje svoga braka. Ako za to nije bilo spremnosti, onda je odbijao prijelaz.⁴³ Prijelaz je Biskupski ordinarijat odbijao ako su pojedine osobe bile potpuno vjerski indiferentne⁴⁴ ili kad je vidio da prijelaz neće biti nikakva pomoć pred civilnim vlastima.⁴⁵

Biskupski ordinarijat znao je zauzeti tvrdi stav prema povratnicima, tj. bivšim katolicima. Kod njih je često bio prisutan samo interes. Iz interesa su prešli na židovstvo, pa se opet sa židovstva zbog interesa vraćaju u Katoličku crkvu. Za njihov je prijelaz bilo potrebno urediti brak. Potreban je bio oprost iz Rima od zapreke različite vjere i odobrenje od civilne vlasti za sklapanje braka sa Židovima.⁴⁶

6. Pokršteni Židovi u sabirnom logoru u Đakovu i stav biskupa Akšamovića

Đakovački župnik Jelenčić izvijestio je Biskupski ordinarijat kako je čuo da se na području njegove župe nalazi židovski logor. U logoru bi bilo oko 3 000 osoba, od kojih su većina žene i djeca. Od toga broja, čuo je, da je oko 700 pokrštenih Židova. Župnik je htio ući u logor, ali mu nije bilo dopušteno bez dozvole iz Zagreba. Župnik je zapisao:

»Dolaze nadalje u ovaj župski ured vijesti, da ti Židovi u logoru umiru u velikom broju, i da ih svake noći kasno voze i sahranjuju na židovskom groblju.

U pretpostavci, da su gore spomenuti glasovi istiniti, obraćam se na prečasnog naslov s pitanjem, šta da se učini s tim Židovima i Židovkama iz logora, koji su prešli na katoličku vjeru, i koji se nalaze na smrtnoj postelji. Takovi bi morali prije smrti primiti sakramente ispovijedi i pričesti i svetog pomazanja. Poslije smrti morao bi ih sahraniti katolički svećenik na katoličkom groblju i morali bi biti unešeni u matice umrlih ove župe.«⁴⁷

U odgovoru Biskupskog ordinarijata od 6. VII. 1942. obavještava se Župni ured u Đakovu da je logor ispražnjen i da je suvišno uredovanje o tom predmetu. O pastorizaciji pokrštenih Židova više crkvene vlasti trebale bi naći rješenje.

⁴² Usp. »Zamolba za prijelaz Ignaca Piskera iz Đakova«, Đakovo, 21. VII. 1941., br. 1014, u: *ADB*, 2209/1941.

⁴³ Usp. »Zamolba za prijelaz Fišer Mirka iz Vukovara«, u: *ADB*, 1952/1941. Pojedine osobe nisu bile primljene zbog konkubinata. Usp. Zamolba za prijelaz Katice Neuman iz Đakova, Đakovo, 23. V. 1941., br. 551 i 17. II. 1942., br. 290, u: *ADB*, 1073/1942. Usp. »Zamolba za povrat Marije Mangold u Katoličku Crkvu«, Đakovo, 24. IV. 1941., br. 377, u: *ADB*, 759/1941. Uz konkubinatu župnik navodi da su Mariju na povrat u Katoličku crkvu ponukale »nove prilike nastale u državi, nepovoljne za Židove«. Usp. 3671/1941.; 1597/1942.

⁴⁴ Usp. »Zamolba za prijelaz djece Herzel Lipuše«, Vukovar, 14. VI. 1941., br. 403, u: *ADB*/1411. Usp. 1411/1941.

⁴⁵ Usp. »Zamolba za prijelaz Viktora i Klare Langfeld u Đakovu«, Đakovo, 26. VII. 1941., br. 1047, u: *ADB*, 2392/1941.

⁴⁶ Usp. »Zamolba za povrat u Katoličku Crkvu Marije Jurišić-Bajer«, Osijek, 28. IV. 1941., br. 866, u: *ADB* 818/1941.

⁴⁷ »Dopis župnog ureda iz Đakova Biskupskom Ordinarijatu o pokrštenim Židovima u đakovačkom logoru«, Đakovo, 12. VI. 1942., br. 967, u: *ADB*, 2809/1942.

»Ovo su izvanredne prilike i vremena pa zato i ne može biti ni u tome kao i u svemu ostalome neko odmjerenom uredovanju, postupak niti se može od nas tražiti ono, što uslijed teških zapreka uopće nije provedivo.«⁴⁸

Na intervenciju vlč. Josipa Pelza i o. Patrika Kriesta da pokršteno Židove u osječkom logoru može posjetiti svećenik, biskup Akšamović je osobno preuzeo zaštitu Židova katolika kod župskog redarstva u Osijeku. Iako mu je dano obećanje po kojem bi katolici trebali biti odvojeni u logoru ipak to nije ostvareno zato što je logor bio premalen.

»Župsko redarstvo je imalo program da u logoru žive odijeljeno katolici, a odijeljeno mojsijevci, ali taj program nije mogao biti izveden s razloga što je logor i odviše malen za preveliki broj u logoru nadolazećih osoba [...] Uslijed toga je grupiranje po vjeroispovijesti nemoguće i nitko na to ne misli.«⁴⁹

Nakon što je logor u Đakovu bio ispražnjen, Biskupski ordinarijat tražio je od Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja odštetu za obnovu zgrada biskupijskog dobra upotrijebljenih za logor. Ravnateljstvo dobra biskupije dobilo je jamstvo da će objekti nakon upotrebe biti vraćeni u prijašnje stanje.⁵⁰

U knjizi *Sabirni logor Đakovo* Zoran Vasiljević piše o stavu biskupa Akšamovića prema tom logoru. Vasiljević prigovara Akšamoviću da je »prišao ustaškom režimu, i to među prvim katoličkim prelatima«, da je »često održavao panegiričke govore o ustaškoj ideji i vlasti«, da je »ekstremno opredjeljen«, da »se distancirao i od osnovnih crkvenih i humanitarno-moralnih principa svojstvenih čovjeku i svećeniku«. O stavovima u Đakovačkoj biskupiji zapisao je:

»Odgovori i stavovi Đakovačke biskupije koji su se odnosili na molbe i zahtjeve jevrejske Uprave logora i osječke Židovske općine direktno su bili pod utjecajem nacističke i od strane ustaša revnosno prihvaćene ideje likvidacije rasno progonojnog stanovništva. Prihvaćenom klerofašističkom orijentacijom rukovodio se i biskup Akšamović što se reflektiralo na subjektivitet njegovih odluka kada je u pitanju bio židovski Sabirni logor u Đakovu.«⁵¹

Općenito o kleru zapisao je:

»U tim vremenima kada su izvjesni crkveni velikodostojnici trebali biti najaktivniji propagatori humanosti i učitelji altruizma, ispod svećeničke odore krili su opaku narav sadiste, i kada su umjesto teološkog mira i ljubavi propovijedali ovozemaljsku krv i

⁴⁸ »Pastorizacija pokrštenih Židova u logoru«, Đakovo, 6. VII. 1942., u: *ADB*, 2809/1942.

⁴⁹ »Židovi katolici u logoru Osijek – dušobrižnička služba nemoguća«, Đakovo, 19. VIII. 1942., u: *ADB*, 3472/1942.

⁵⁰ Biskupski ordinarijat uputio je prvi dopis 25. VII. 1942. Ministarstvu Pravosuđa i bogoštovlja. Budući da nije dobio nikakvo rješenje, uputio je dopis Ustaškoj nadzornoj službi u Zagrebu 17. XI. 1942., u: *ADB*, 3481/1942.

⁵¹ Z. VASILJEVIĆ, *Sabirni logor Đakovo*, Centar za povijest Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1988., str. 81.

rat, neki od njih su neposredno učestvovali u klanjima nevinog stanovništva ili u njihovim organiziranjima.«⁵²

S obzirom na logor, autor prigovara biskupu Akšamoviću i Upravi biskupijskih dobara sljedeće:

1. Što nisu dopustili gradnju novih nužnika, jer se broj logoraša stalno povećavao. Što nisu dopustili izgradnju potrebnih prostorija za izolaciju oboljelih osoba od zaraznih bolesti i proširenje kuhinje.
2. Što su svoju namjeru da se ukloni sabirni logor s biskupijskog dobra počeli otvoreno sprovoditi u djelo, »direktno je podredivši ustaškoj ideji da inficiranim gradišćanskim logorašicama zarazi zdrave đakovačke zatočenice, te da ono što ne učini epidemija ustaše okončaju fizičkom likvidacijom žena i djece na stratištima KCL Jasenovac«.⁵³
3. Što su odbili prodati suho gorivo drvo prijeko potrebno za rad dezinfekcijskog aparata.
4. Što su brojnim intervencijama kod Ustaškog redarstva pojačali akciju ustaša da definitivno eliminiira sabirni logor. Logoraši su fizički likvidirani, a »biskup Akšamović i dr. Rogić imaju na duši ovo masovno umiranje«.

Osvrt na prigovor br. 1, 3 i 4. Kada je Ravnateljstvo župskog redarstva u Osijeku odlučilo smjestiti u prostorije biskupijskog dobra oko 1.000 židovskih žena i djece iz Bosne, đakovački biskup Akšamović je opetovano prosvjedovao. Biskup je dobio jamstvo da to neće potrajati više od mjesec dana.⁵⁴ Dopustiti nadogradnju na biskupijskom dobru značilo bi omogućiti da se privremeni sabirni logor pretvori u trajni logor. To biskup nije nipošto htio. Dakle, gore spomenuta uskraćivanja od strane Biskupije nisu rezultat nehumanog stava prema logorašima, nego želja da ta uskraćivanja požure iseljavanje. Svaka pomoć u nadogradnji logora otvorila bi i pitanje suodgovornosti same Crkve.

Osvrt na prigovor br. 2. U gore navedenom citatu ističe se ustaška ideja da inficiranim gradišćanskim logorašicama zarazi zdrave đakovačke zatočenice. Svoju namjeru da ukloni sabirni logor biskup Akšamović izravno je podredio toj ideji. Isti autor pobija samoga sebe govoreći o angažiranosti i mobilnosti logorskih liječnika da zaustave širenje zaraze:

»Međutim, uz punu mobilnost i radnu angažiranost ekipe logorskih liječnika provode-na je dezinfekcija logora koja je imala za cilj zaustaviti napredovanje zaraznih bolesti, ublažiti težinu situacije i što više smanjiti stopu mortaliteta u logoru. Obezbijedeni su jedan a potom i drugi dezinfekcioni aparat te svi potrebni medikamenti i instrumenti od bitne važnosti za njeno sprovođenje.«⁵⁵

⁵² *Isto*, str. 80-81. U ocrnjivanju i blaćenju Katoličke crkve i klera, za vrijeme komunističe vlasti, često se prelazilo preko svih moralnih i etičkih normi. Karakteristika optužbi je da su uopćene i stereotipne. Svoje tvrdnje Vasiljević potkrepljuje sljedećim autorima: F. ČULINOVIĆ, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1970.; V. NOVAK, *Magnum crimen*, Zagreb, 1948.; *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb, 1946.; I. MAŠTRUKO, *Klasni mir katoličanstva*, Biblioteka pogledi, Split, 1981.

⁵³ Z. VASILJEVIĆ, *nav. dj.*, str. 85.

⁵⁴ Usp. »Službena potvrda Ravnateljstva župskog redarstva«, Đakovo, 2. XII. 1941., u: *ADB*, 3481/1942.

⁵⁵ Z. VASILJEVIĆ, *nav. dj.*, str. 86.

Prema autoru Vasiljeviću ustaše su prvo htjele zaraziti zdrave logorašice, a onda su učinili sve da zaustave napredovanje zaraze i tako smanje stopu mortaliteta. Komentar je suvišan! Zbog sabirnog logora u Đakovu biskup Akšamović je intervenirao i kod Poglavnika. Kao razloge uklanjanja logora biskup je naveo:

1. Odvijanje logorskog života na očigled stanovnika Đakova.
2. »Moralni« razlozi: pranje židovskih žena kod bunara koji koriste i stanari u obližnjim stambenim zgradama.
3. Strah građana od zaraze zbog nehygieničkih uvjeta u logoru.
4. Logor predstavlja veliku smetnju za obavljanje poslova na biskupijskom dobru. U logoru se nalazi industrijski kolosijek za kojeg biskupijsko dobro plaća veliku najamninu.
5. Što je logor smješten u sjedištu katoličke biskupije.⁵⁶

Spomenuti razlozi nisu beznačajni. No njima nedostaje prvi i najvažniji razlog: logor je u suprotnosti s kršćanskim načelima. Ustaška su načela proklamativno jamčila vjernost i odanost svetoj vjeri. Sam Poglavnik je dao svečanu izjavu kako će u Hrvatskoj vladati harmonija između države i Katoličke crkve.⁵⁷ Ustaška je vlast donijela različite zakone po kojima je trebala pokazati svoju kršćansku orijentaciju. Tako je npr. donijela zakonsku odredbu o suzbijanju prosjačenja, skitnje i bludničenja.⁵⁸ Ministarstvo nastave donijelo je propisnik za odijelo za vježbanje djevojčica.⁵⁹ Isto ministarstvo upozorilo je na negativno djelovanje napadnog poljepšavanja i odijevanja nastavnica.⁶⁰ Ta ista ustaška vlast imala je logore, donijela je antirasne zakone i time je pokazala da je njezina kršćanska orijentacija samo deklarativna. Biskup Akšamović nije mogao znati sve glede počinjenih zlodjela u logoru i na području Đakovačke i srijemske biskupije. On je reagirao kod ustaških vlasti i samog Poglavnika zbog židovskog logora u Đakovu i Osijeku. Pitanje nije, dakle, je li on što učinio ili nije nego je li mogao više i odlučnije braniti kršćanska načela.

Političko opredjeljenje biskupa Akšamovića doživljavalo je evoluciju. U poslanicama, između dva svjetska rata, osjeća se duh jugoslavenstva. Osnivanjem hrvatske države, godine 1941., pokazuje gorljivi hrvatski duh. U političkim stavovima prenaplaćena je afektivna razina. U delikatnom pitanju prijelaza nije imao jasan stav. U branjenju moralnih načela njegovi prosvjedi nisu imali onu oštrinu i jasnoću kao što su imali prosvjedi

⁵⁶ Usp. »Zamolba biskupa Akšamovića Poglavniku da se ukloni logor židovskih žena u Đakovu«, Đakovo, 1. III. 1942., u: *AĐB*, 1185/1942.

⁵⁷ Na tu izjavu pozvao se nadbiskup Stepinac u dopisu predsjedniku Zakonodavnog povjerenstva pri Poglavniku dr. Milovanu Žaniću. Stepinac se pita: Gdje je ta harmonija između Crkve i države? Donose se zakoni o vjerskim prijelazima, o zabrani rasno mješovitih brakova, o kažnjavanju pometnuća, a da se pritom ne pita što o tome misle službeni predstavnici Katoličke crkve. Usp. »Dopis nadbiskupa Stepinca dr. Milovanu Žaniću«, Zagreb, 16. VI. 1941., u: *AHBK*, 124/1941.

⁵⁸ Usp. »Zakonska odredba o suzbijanju prosjačenja, skitnje i bludničenja«, Zagreb, 4. XI. 1941., u: *NN*, 6. XI. 1941., br. 171.

⁵⁹ Propisnik točno određuje kako treba izgledati duljina i izgled odijela za djevojčice u srednjim i njima sličnim školama. Usp. *Propisnik Ministarstva nastave za odijelo za vježbanje djevojčica*, Zagreb, 30. X. 1941., u: *NN*, 13. XI. 1941., br. 177.

⁶⁰ Usp. »Napadno poljepšavanje i odijevanje nastavnica«, Zagreb, 25. V. 1942., br. 53498-1942., u: *NN*, 29. V. 1942., br. 118.

nadbiskupa Stepinca. To se može pripisati njegovoj osobnosti, ali možda i strahu da mu ustaška vlast ne bi spočitavala spomenuti duh jugoslavenstva.

Zaključak

U Đakovačkoj i srijemskoj biskupiji izdano je 879 rješenja Biskupskog ordinarijata za prijelaz Židova u Katoličku crkvu. Zbog nedostatka zapisnika župnih ureda poslije obavljenog čina prijelaza nije jasno koliki je stvarni broj židovskih prijelaznika. U Arhivu Đakovačke i srijemske biskupije pronađeno je samo 350 zapisnika.

Pitanje prijelaza Židova povezano je s odredbama civilne vlasti o prijelazima vjernika Srpske pravoslavne crkve. Civilna je vlast u prvom redu bila zainteresirana za prijelaz pravoslavaca, ali ne i za prijelaz Židova. Židovi su započeli s prijelazima zbog antižidovskih zakona. Prelaskom u Katoličku crkvu htjeli su se spasiti od progona.

Prijelazi Židova odvijali su se od travnja 1941. pa do srpnja 1942. godine. U okružnicama i uputama o prijelazima zagrebačke nadbiskupije i Biskupskog ordinarijata u Đakovu neprestano je isticano da se za prijelaz traži iskrenost i vjersko uvjerenje. U cjelini gledano, Židovi nisu prelazili iz vjerskog uvjerenja. To je bilo jasno i Biskupskom ordinarijatu u Đakovu i župnim uredima koji su slali zamolbe za prijelaze. Unatoč tomu gotovo su svi Židovi bili primljeni u Katoličku crkvu. Ta širina, nažalost, nije pomogla Židovima pred civilnim vlastima. U sabirnom logoru u Đakovu, prema svjedočanstvu đakovačkog župnika Jelenčića, nalazilo se oko 700 prijelaznika. Biskup Akšamović je bio protiv postavljanja sabirnog logora na biskupijskom dobru u Đakovu. On je prosvjedovao kod ustaških vlasti. Nažalost, ti prosvjedi nisu imali gotovo nikakav učinak. Pokršteni Židovi doživjeli su sudbinu svojih sunarodnjaka.

Summary

CONVERSIONS OF JEWS TO THE CATHOLICISM IN THE BISHOPRICS OF ĐAKOVO AND SRIJEM BETWEEN 1941 AND 1945

On the basis of archival sources that are kept in the bishopric archives in Đakovo and in the archives of Croatian bishopric conference author discusses problem of Jewish conversion to the Catholicism in the bishoprics of Đakovo and Srijem in the period between 1941 and 1945. The regulations regarding this conversion were issued by the Ustaše's authorities without knowledge of the Catholic Church. These regulations were written mostly against Serbian Orthodox Church. The Jews joined this conversion in a hope that this will improve their social position after proclamation of racist laws. Parish priests were aware of the fact that these conversions were inspired because of fear. However, most of the conversions were accepted by the bishop, but the Ustaše's authorities did not recognize these conversions, thus the Jews who converted also ended in the concentration camps.

KEY WORDS: ecclesiastical history, the Jews, the Diocese of Đakovo, the Diocese of Srijem, World War II